
LANGUAGE THE ONLY MEANS OF CREATING LITERATURE

Zarije NurediniState University of Tetovo - Tetovo, Republic of Macedonia, zarije.nuredini@unite.edu.mk,
zarije_n@live.com

Abstract: This paper attempts to treat different phases of standard Albanian, emphasizing the differences in the language of literature before and after the formation of the Albanian standard language; the words and expressions used in the past; the grammatical language forms they have obtained; the aesthetic function of language in written literature. It also aims to present and develop the great expressive possibilities of the Albanian language and the various forms and hues it takes in artistic literature. The lexis of the literature is a permanent source of standard language not only in our language, but in all languages of the world. When we say linguistic differences in the language of literature, we mean the fund of special words that are being activated in a literary work, as well as the literary-stylistic hues they take while used in some special cases, thus producing literary metaphors, for we know that language is the only means of creating literature and that without it we would not be able to think and talk about literature. We will also treat the process of enriching the standard language through literature, as it is well known that literature takes care of a greater linguistic prosperity, and this is constantly achieved by activating the words of the reserve fund of a language, the obsolete words, and so on.

Keywords: the words of the reserve fund, obsolete words, the aesthetic function of the language, the expressive possibilities, the only means of creating literature.

GJUHA MJETI I VETËM I KRIJIMIT TË LETËRSISË**Zarije Nuredini**UT-Tetovë, Republika e Maqedonisë, zarije.nuredini@unite.edu.mk, zarije_n@live.com

Rezyme: Punimi ka për qëllim të trajtojë faza të ndryshme të shqipes letrare, duke e vënë theksin mbi dallimet e gjuhës së letërsisë para dhe pas formimit të gjuhës letrare shqipe, fjalët dhe shprehjet që janë përdorur në të kaluarën, format gjuhësore gramatikore që kanë marrë ato, funksionin estetik të gjuhës në letërsinë e shkruar, të trajtojë dhe tregojë mundësitë e mëdha shprehëse të gjuhës shqipe dhe format e ngjyrimet e ndryshme që merr ajo në letërsinë artistike. Leksiku i letërsisë është ushqim i përhershëm i gjuhës standarde jo vetëm në gjuhën tonë, por në të gjitha gjuhët e botës. Kur themi dallimet e gjuhës së letërsisë në aspektin gjuhësor, kemi parasysh, fondin e fjalëve të veçanta që aktivizohen në një vepër letrare, si dhe ngjyrimet letrare-stilistike që i marrin ato në raste të veçanta të përdorimit, duke prodhuar kështu metafora letrare, derisa e dimë se gjuha është mjeti i vetëm i krijimit të letërsisë dhe se pa të nuk mund të mendojmë e të flasim për letërsinë. Gjithashtu, do të trajtojmë procesin e të ushqyerit të gjuhës letrare me anë të letërsisë, pasi, sikurse dihet, letërsia kujdeset për një begati më të madhe gjuhësore dhe këtë jo rrallë e arrijnë duke aktivizuar fjalët e fondit rezervë të një gjuhe, fjalët e vjetruara të saj etj.

Fjalët kyçe: fjalët e fondit rezervë, fjalët e vjetruara, funksioni estetik i gjuhës, mundësitë shprehëse, mjeti i vetëm i krijimit të letërsisë.

HYRJE

Ky punim synon të paraqesë bukurinë e gjuhës, gjetjen e fjalëve më të përshtatshme, figurave më prekëse dhe më të vlefshme për përshkrimin e mjediseve ose për karakterizimin e personazheve. Letërsia ushtron ndikim të ndjeshëm gjuhësor në jetën e shoqërisë. Nëpërmjet letërsisë së shkruar masat e gjera të lexuesve njohin shkrimtarë me pasurinë e leksikut të shqipes popullore, me fjalë dhe shprehje të reja të krijuara prej shkrimtarëve dhe i bëjnë ato pronë të ligjërimit të tyre.

GJUHA MJETI I VETËM I KRIJIMIT TË LETËRSISË

Konkurrenca ndërmjet krijuesve të një epoke, si dhe në përgjithësi procesi i krijimit letrar artistik, është kryesisht konkurrencë gjuhe. “Gara” letrare ndërmjet shkrimtarëve dhe poetëve parakupton synimet e tyre për të qenë sa më gjuhëbukur, gjuhëkrijues dhe gjuhëpërtëritës. Shkrimtari bën me gjuhën punë të ngjashme me skulptorin me gurët e mermerit, që i zgjedh në masivet shkëmbore, i pret dhe i laton, i gdhend dhe u jep atyre format e shtatoreve ose

veprave artistike. Shkrimtar i mirë është ai që shquhet për ligjërimin e tij të thjeshtë, për parashtrimin e tij të qartë dhe pa shtirje dhe “ojna” të tepërta, si dhe për gjetjen e temave dhe mjedisëve në përshtatje me tematikën e veprës. Pasuria gjuhësore e prozës së vërtetë buron natyrshëm, pa teprime dhe “montime” të dhunshme të fjalëve. Thënia dhe krejt ngrehina gjuhësore e prozës së vërtetë duhet të ketë harmoninë dhe mbujtjen me tharmin e nevojshëm etnik e kombëtar. Aty shquhen pikërisht dhuntia dhe talenti i çdo krijuesi të vërtetë.

Synimi i parë i çdo shkrimtari është bukuria e gjuhës, gjetja e fjalëve më të përshtatshme, e figurave më prekëse dhe më të vefshme për përshkrimin e mjedisëve ose për karakterizimin e personazhëve. Të tillë e konsideronte shqipen Ernest Koliqi, një nga mjeshttrat e mëdhenj të prozës shqiptare. Këtë bukurë të shqipes Koliqi e gjente në radhë të parë në traditën gojore, në gojën e njerëzve të thjeshtë e “të pandikuar” nga prishja të gjuhëve të huaja.

“Gjuha e jonë asht e bukur. Nuk e tham kët pse si Shqiptar më duhet me lavdue gjuhën shqipe, por pse jam i bindun qi kemi një gjuhë në vetvete të bukur. A e keni mendue ndonjëherë bukurinë e këtyne zaneve qi lëvizin nëpër buzët t’ona? Fjalët as nuk shifin as nuk preken, e pra kanë ma qendrim e konsistencë se na qi jemi mishit e gjakut. Para nji mijë, para dymijë vjetve kishte njerëz qi dojshin, mnijsin, urojshin namshin me shumicën e fjalve qi na sot përdorjmë, e më sa ata u shuen ne heshtjen ma të plotë, këto jetojnë e qarkullojnë e shërbejnë gjithënjë me shprehë dashunin, mënin, me ba urime e me hjedhë namë. Fjalët as nuk shifin, as nuk preken, por në ato asht drita e panjehun e syve qi nënqeshin tue i folë, dridhja e buzëve të njoma të rrudhuna qi i shqiptuene, loti e gazi i njiqind gjeneratave të sosuna. Ata sy e ato buzë u fikën e u ftofën, ai gaz u shue e ajo lode u tha, por fjalët shqipe fluturojnë gjithënjë gojë në gojë, gjatë shekujve, e këndojnë papushue ndër gëzime e qajnë papushue ndër mjerime, të pavdekshme, të përjetshme.”.

Për pasurinë e gjuhës shqipe Ernest Koliqi thotë:

“ Dikush ankohet për vobeksin’ e gjuhës s’onë. Paragjykim, ky, qi duhet hjekë. Vërtetë qi shumë fjalë të jetës moderne e shum skaje kulturore i mungojnë shqipes, po edhe gjuhët e hueja këto i kanë marrun prej njana-tjetres ose i kanë krijuë. Shqiptari asht bulk, asht blegtuer: e ke një pasuni të çudiçme fjalësh e frazash mbi bujqësi e mbi blegtoria dhe mbi sende, veprime e ndiesi qi përfshin jeta bujqësore e blegtorale.”. Në shqyrtimin me titull “ Shprehjet e qytetit të Shkodrës” Koliqi bën një sprovë vërtet interesante për të parë se deri në çfarë mase ishte përdorur në letërsinë e kohës e folmja qytetare, ndërsa më parë ai kishte filluar përmasat e gjera dhe vlerat e së folmes malësore që kishin ushtruar gjerë, sidomos Fishta e të tjerë, si dhe vetë Koliqi.

Letërsia kujdeset për një begati më të madhe gjuhësore dhe këtë jo rrallë e arrin duke aktivizuar fjalët e fondit rezervë të një gjuhe, fjalët e vjetëruara të saj, fjalët që janë përdorur në një epokë të caktuar dhe që lidhen me një fazë historike të kombit, fjalët e huazuara nga ndonjë gjuhë që dikur ka pasur dominim kulturor mbi kulturën tonë e që kahera janë lënë në harresë, fjalë të ndryshme burimore që i përkasin një zone të caktuar e që nuk janë përfshirë në fjalorin e gjuhës standarde etj.etj.

Këto marrëdhënie reciproke janë edhe qëllimi i këtij punimi që po prezantojmë pasi leksiku i letërsisë është ushqim i përhershëm i gjuhës standarde jo vetëm në gjuhën tonë, por në të gjitha gjuhët e botës.

Sot letërsia shqiptare krijohet në rrethana të reja, kur kemi gjuhën standarde kombëtare, e cila po shkon drejt përpunimit e përsosjes së saj të mëtejshme. Kjo do të thotë se në traditën shkrimore shqiptare i gjithë visari gjuhësor i shqipes ka pësuar rivlerësim. Gjithçka që kishte krijuar populli ynë, qysh në kohët më të lashta të historisë së tij e deri në ditët tona, është bërë pasuri e përbashkët e krijuesve të sotëm shqiptarë, duke shembur çdo ndasi hapësinore e kohore, si dhe duke kapërcyer plotësisht ndonjë paragjykim krahinorist. Kjo pasuri është ngritur tashmë në shkallën e lartë të një norme të përpunuar e të ngulitur mirë.

Me zbatimin e gjerë të shqipes standarde në mbarë hapësinat e bashkësisë shqiptare u krijua një rrafsh i gjerë, i hapët, mbi të cilin mund të pranëvihen dhe të dallohen qartë veçoritë e gjuhës së gjallë të folur dhe krahinore, mjetet e vjetëruara dhe ato që sapo kanë nisur të mugullojnë. Kjo ka dhënë mundësi të pafundme që të sillen në letërsi edhe karakterizime e ngjyresa stilistike nga më të ndryshmet, duke u mbështetur në efektet që krijohen nga zgjedhja e mjeteve, nga shtresat e shumëllojshme leksiko-semantike e morfo-sintaksore të shqipes, duke u vënë ato në funksion e në shërbim të mëtimeve ideoartistike të autorëve. Tashmë mund të dallohet qartë gjuha e autorit nga ligjërimi i personazheve, gjuha e folur popullore nga ligjërimi libror apo nga trajta e folur e stileve të shkruara etj.

Në prozën e mjeshtërtëve të letërsisë shqiptare shquhen përkujdesja për formën në funksion të përmbajtjes letrare, përpjekja dhe kurorëzimi i mirë i gdhendjes së ligjërimit sipas një kahu që, nga një anë, u lë shteg të gjerë prurjeve të gjuhës së folur, sidomos për dialogun midis personazheve, por nga ana tjetër, edhe vëmendja që të mos sillet byk e kashtë, por vetëm ajo që është më e bukur në gjuhën e folur. Prurjet kanë nevojë gjithmonë të përzgjidhen, duke lakmuar dhe lëshuar në letërsi vetëm fjalë dhe frazeologjizma që meritojnë fisnikri dhe janë pasqyruese të asaj që ka më të bukur dialogu dhe humori i popullit, prej nga kanë ardhur e do të vijnë gjithmonë freskia dhe bukuria e

shqipes së shkruar. “Gjuha e letërsisë artistike përbën stilin a variantin më të gjerë e më të larmishëm të gjuhës sonë letrare kombëtare. Ajo ka gjithashtu mundësitë më të mëdha për të qëndruar fort në truallin e gjuhës popullore e për t’u ushqyer prej saj e njëkohësisht për t’u lidhur më ngushtë me traditën e gjuhës letrare, sepse në asnjë fushë gjallëria e forca e gjuhës letrare nuk është aq e fuqishme dhe jetëgjatë sa në letërsinë artistike”.¹⁶

Prozatori i mirë është ai që mbetet kurrdoherë rojtar besnik dhe i sigurtë i normës letrare, por kjo nuk e pengon atë aspak që të shkruajë me larmi, me hijeshi dhe në përputhje të plotë me tematikën e trajtuar. Mbi të gjitha ai duhet të jetë njohës i mirë i asaj që ka më të dallueshme gjuha shqipe dhe që quhet etnografia e të folurit të shqipes. Secilit njeri, kur flet (natyrisht edhe kur shkruan) i prijnë disa pyetje, që vargëzohen sipas “çelësit” të famshëm të sociolinguistikës moderne: “Kush flet, me kë, kur, ku, për çfarë dhe në cilin varietet gjuhësor?”.

Mbi këtë bazë secili lexues, duke lexuar librat e një autori shquan kujdesin dhe maturinë në përzgjedhjen e fjalëve, shprehjeve dhe ndërtimeve sintaksore dhe kënaqet kur shikon se shkrimtari gjakon të shkruajë bukur, me fjalë të thjeshta, me sintaksë tipike shqiptare, pa ngarkesa e kërkime të stërholluara.

PËRFUNDIMI

Leksiku i letërsisë është ushqim i përhershëm i gjuhës standarde jo vetëm në gjuhën tonë, por në të gjitha gjuhët e botës. Shkrimtarë të mirë janë ata që e japin pasqyrën më të saktë e më të bukur të një gjuhe. Studiuesit e gjuhës, gjurmojnë, kodifikojnë, e përgjithësojnë praktikën e shkrimtarëve më të mirë të kombit. Këtej del se sa punë të madhe duhet të bëjnë shkrimtarët si për të zotëruar me themel pasurinë e mjeteve shprehëse, ashtu edhe për të fituar aftësinë që të nxjerrin prej fjalëve efekte të nevojshme artistike. Përmbajtja dhe kuptimi i fjalëve shfaqen në mënyrë të plotë vetëm atëherë kur njeriu i përdor ato në të shkruar ose në të folur. Ato gjallërohen kur bëhen mjet komunikimi, mjet shprehjeje e formësimi të veprave letrare artistike.

LITERATURA

- [1] Xhuvani, Aleksandër. “*Vepra vëll. I*”, Tiranë, 1980
- [2] Kostallari, A. “*Gjuha letrare kombëtare shqipe dhe epoka jonë*”, Tiranë, 1984
- [3] Xhuvani, Aleksandër. “*Mbi thjeshtësinë e gjuhës shqipe*”, Tiranë, 1973
- [4] Fishta, Gjergj. “*Vepra letrare X*”, Lezhë, 2004
- [5] Bahtin, M. “*Estetika e ligjëritimit krijues*”, Prishtinë, 1984
- [6] Koliqi, Ernest. “*Vepra 5, Faik Konica*”, Prishtinë, 2003
- [7] Poradeci, Lasgush. “*Vepra letrare Naim Frashëri*”, Tiranë, 1990
- [8] “*Fjalori i gjuhës së sotme shqipe*”, Tiranë, 1980
- [9] Çapaliku, S. “*Prijës për gjeografinë dhe sociologjinë e letërsisë shqiptare*”, Tiranë, 1997

¹⁶ A.Kostallari, *Gjuha letrare kombëtare shqipe dhe epoka jonë* (referat), Tiranë, 1984, f.38

